

MIRAN HLADNIK

Biti v kranjskih klasikov števili

Janko Kersnik je klasik, ki se jih imamo navado spominjati ob jubilejih. Kulturniki, ki vedo, kaj se spodobi, si v koledarček zapisujejo okrogle obletnice velikih literarnih mož ter se jih ob primernem datumu s priložnostnim prispevkom spomnijo v dnevnem časopisju. Avtorji, dokler so živi, take geste pozornosti od literarnih publicistov pričakujejo in jih celo naročajo (više ko se obračajo leta, bolj hrepenijo po obletniških priznanjih), po njihovi smrti pa je jubilejnega pisanja vedno manj in res le ob najbolj okroglih obletnicah. Pri Alojzu Gradniku so visoke okrogle obletnice celo krojile njegovo lastno ustvarjanje. Svojo drugo pesniško zbirko *Pot bolesi* (1922) je izdal pri štiridesetih, izbor *Svetle samote* (1932) pri petdesetih, *Primorske sonete* (1952) in *Harfo v vetru* (1954) je načrtoval za sedemdesetletnico (pa se mu pri drugi ni izšlo), izbora *Eros in tanatos* in *Pesmi* (1962) sta izšla ob osemdesetletnici, ko je postal tudi član SAZU-ja, Ponižev izbor je izšel z rahlo zamudo eno leto za njegovo stoletnico. Ob vsakem novem križu, ki si ga je naložil, mu je pel slavo publicist Božidar Borko. Ker je bil jubilejni servis naporen in kritik zanj ni bil nagrajen, kakor je pričakoval, se je pesniku maščeval tako, da je v spominih razkril njegovo obsedenost z jubileji: ob svojem zadnjem obisku pri njem ga je že senilni pesnik namreč vprašal: "Kako to, da niso listi nič pisali o moji dvestoletnici?"

Sam ne vem vedno, kaj se spodobi, in sem do literarne vede, ki jo usmerjajo jubilejne priložnosti, nezaupljiv. Ne morem se sprijazniti s popularnim prepričanjem, da je naloga kulturnikov, zlasti literarne srenje, osveževati kulturni spomin in brisati

prah s kipcev "zamolčanih, spregledanih in zanemarjenih" pesnikov in pisateljev. S serijo člankov za Sodobnost, ki so iz kripe privlekli na plan vrsto manj uglednih avtorjev in njihovih besedil, prav nič primernih za proslavne priložnosti, sem napravil še en korak stran od neljube mi literarnovedne prakse. Po pravilu slepe kure, ki najde zrno, pa mi je pogled v leksikon razkril, da prihaja moja odločitev zadnje nadaljevanje v tej seriji nameniti Janku Kersniku kot naročena. Slovenski klasik Kersnik se je namreč rodil četrtega septembra pred sto petdeset leti in z njim se bom podobrikal ter se poskušal odkupiti jubilejno zakoličeni slovenski literarni zgodovini. Da bi poglavje le ne bilo preveč obletniško splošno, bo beseda tekla o enem samem Kersnikovem besedilu, o povesti *Jara gospoda*.

Jara gospoda Janka Kersnika (pisatelj se je podpisoval Krsnik, torej je pravilni naglas njegovega imena na i – Kersnik – in ne na e – Kêrsnik – kakor se je razpaslo v šoli) je nesporno del slovenskega literarnega kanona, sicer se ne bi vedno znova ponatiskovala v zbirkah, namenjenih srednješolcem in študentom slovenistike. Celo ekranizirano, resda precej svobodno, je bilo zgodnjega leta 1952, ob stoletnici Kersnikovega rojstva (1852–1897). Takó ugledno mesto je besedilu priskrbelo dejstvo, da ga je objavil v osrednjem literarnem glasilu Ljubljanski zvon, ki je bila temeljna referenca slovenske literarne zgodovine, in seveda novosti v oblikovanju, zaradi katerih je zgled trdega, nič več poetičnega realizma, torej realizma brez "srebrnega pajčolana zdravega idealizma". V *Jari gospodi* naj bi se Kersnik "povzpел do svoje najbolj stvarne, najbolj realistične upodobitve sveta in življenja".

Jara gospoda je izšla leta 1893. Tega leta sta bralska pričakovanja na Slovenskem oblikovala žanra kmečke in zgodovinske povesti. Kmečko povest sta popularizirala plodoviti dobrepoljski učitelj Fran Jaklič in katoliška družinska revija Dom in svet. Janko Kersnik je objavljал na uglednejšem mestu, v prestižni intelektualski in liberalski reviji Ljubljanski zvon. Njena dolga proza se je sicer precej bolj poredko lotevala kmečke tematike, čisto izogniti pa se ji le ni mogla, saj je dve dolgi kmečki povesti, *Testament* in *Očetov greh*, zanj sestavil celo meščanski Janko Kersnik in se tako vpisal med vztrajnejše tvorce žanra pri renomiranem časopisu. Slovenska literarna elita konec devetnajstega stoletja si kmečke povesti očitno ni preveč želela in zato tudi Kersnikovi deli nista prav tipična primerka žanra; nič čudno ni, da sta bili dokaj neodmevni in nista vplivali na druga besedila – od literarnih zgodovinarjev je povest *Testament* postavil v vrh Kersnikovega opusa le konservativni Ivan Grafenauer. Iz nazorskih razlogov, češ da mu je všeč njegova napredna socialna motivacija, je Kersnika leta 1933 hvalil Bratko Kreft. V mislih je imel pač avtorjevo kratko kmečko prozo, znano pod kasnejšim uredniškim naslovom *Kmetske slike*, ki je zadržala svoje visoko mesto tudi v presoajah literarne zgodovine in v šolskih berilih. Zgodovinske povesti Kersnik, z izjemo *Rokovnjačev*, ki jih je nadaljeval po umrlem Jurčiču, ni pisal.

Leta 1893 je v Ljubljanskem zvonu izhajal še Mencingerjev filozofski in fantastični roman *Abaddon*, ki mu literarna zgodovina posveča precej več pozornosti kot *Jari gospodi*. Dom in svet je tega leta objavljал Jakličevo povest *Vaški*

pohajač z Jeromom Hlebcom v glavni vlogi. Nič ne bomo tvegali s trditvijo, da se Cankarjev *Hlapec Jernej* iz leta 1907 navezuje na to Jakličevo besedilo, saj podobnost v imenu junakov ne more biti slučajna.

Leta 1893 je izšlo še nekaj knjižnih leposlovnih in napol leposlovnih del. Z *Gozdarjevim sinom*, povestjo o razburljivem življenju divjega lovca in ubežnika, je v Slovincu debitiral Fran S. Finžgar; pri Mohorjevi so mu prej besedilo zavrnilo. Fran Zbašnik je v slovenskih večernicah objavil popularno povest *Na krivih potih* – z malo zgodovinske, malo kmečke in malo delavske tematike. Med prevodi omenimo *Zaklad na kozjem ostrovu ali Bog nedolžnih ne zapusti*, ki je menda priredba *Grofa Monte Christa* Alexandra Dumasa, in kar dva prevoda Sienkiewiczevega zgodovinskega romana *Z ognjem in mečem*; eden je izšel pri novomeškem založniku Krajcu, drugi pri Slovenski matici. Ljubljanska producenta knjig za preprosto ljudstvo Anton Turk in Janez Giontini sta služila z vrsto popularnih knjižic: s "povestjo iz preteklih dni" *Beneška vedeževalka ali prokletstvo in blagoslov*, z biografijo feldmaršala grofa Josepha Radetzkega, to je tistega vojskovodje, pod katerim so slovenski vojaki 1848 zmagovali proti Italijanom, tako da je Aškerc lahko zapesnil "še pri Custozzi bal se nisem smrti", pa biografijo Evgena Savojskega, svetovalca treh cesarjev, francoskega princa, ki se je iz užaljenosti, ker ga njegov kralj Ludvik XIV. ni hotel vzeti za poveljnika, udinjal pri Avstrijcih in potem pretepal Turke in svoje rojake po evropskih bojiščih na začetku osemnajstega stoletja. Že drugo leto je šel v promet *Maksimiljan I., cesar mehikanski*, to je tisti habsburški nadvojvoda, mlajši brat cesarja Franca Jožefa, ki se je odpravil vladat v Mehiko, pa so ga tam ujeli, nehvaležno obsodili in ustrelili. Precej slovenskih prostovoljcev, tako imenovanih "meksikajnarjev", je šlo z njim, vendar jih Karl May, ki je v enem izmed pustolovskih romanov popisal njegove zadnje dni, nič ne omenja. V Gorici so iz časopisa Soča ponatisnili *Tri obravnave pred goriškimi porotniki v mesecu aprilu* – senzacionalni kolportažni tisk v pravem pomenu besede; dve leti kasneje bo "o priliki strašnega potresa v Ljubljani" takega berila še več. Celo nemška planinska pesnitev v čast Logarske doline je izšla tega leta v Mariboru: *Die Rose des Logarthals* Ferdinanda Ehardta. Hvaležne bralke je že pred 1893 tolažila in obenem burkala literarno sceno avtorica številnih ženskih romanov Pavlina Pajk; jezo jo je deval v nič Fran Govekar, ki je ženskim osebam v svojih povestih naklonil precej manj svetlih vlog kot Pajkova.

Janko Kersnik je zapisan kot prvi slovenski feljtonist ter kot glavni pri-povednik v Ljubljanskem zvonu v osemdesetih letih devetnajstega stoletja. Sprotna časopisna kritika za njegovo slavo nima velikih zaslug, ker so kritiške ocene praviloma doživljale le knjižne izdaje, Kersnik pa je publiciral samo v podlistkih dnevnikov in v literarnih časopisih in do knjižnega ponatisa, kakršne so poznali romani in povesti, katerih avtorji so že zdavnaj zašli v pozabo, za časa njegovega življenja ni prišlo. Kakega velikega odmeva med bralci ni imel, zadeval ga je očitek dolgočasnosti in z izjemo *Rokovnjačev* se založbe za ponatis njegovih romanov niso pulile. Toliko bolj ga je cenila literarna zgodovina in

seveda njen podaljšek, šolska literarna zgodovina, ki sta ga kanonizirali v seriji *Zbranih spisov* (1900–1909), *Zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev* (1947–1984) in v številnih drugih izdajah, namenjenih šolskemu branju. *Jaro gospodo* so torej naredili znamenito šele uredniki, literarni zgodovinarji in šolniki. Osrednjo pozornost so sicer v Kersnikovem opusu namenjali romanu *Agitator*, Anton Slodnjak na primer mu je v *Zgodovini slovenskega slovstva* posvetil precej več prostora kot trem zgodovinskim romanom, ki so istega leta 1885 izhajali v Ljubljanskem zvonu, ker naj bi bil to "prvi realistični prikaz družbe". *Jaro gospodo* so imeli za logično nadaljevanje in radikalizacijo *Agitatorja*. Kersnik je bil s svojimi romani svež, ker je lokacijo slovenskega romana s podeželske graščine, kamor ga je umestil Jurčič, prenesel v podeželski trg.

V tak trg Groblje pride novi sodnik, Andrej Vrbanoj. Tam najde mladostnega ljubezenskega tekmeca adjunkta Pavleta in se z njim udeležuje razgibanega trškega družabnega življenja. Zaljubi se v natakario Ančko in se na začudenje meščanov z njo kmalu poroči. Čez dve leti nastopijo med socialno neenakima zakoncema nesoglasja, ona ga prevara s prijateljem Pavletom, on pa, ko za razmerje izve, odide iz kraja. Čez deset let Pavle, zdaj sodnik v nekem štajerskem mestecu, v bolni beračici, ki jo je obsodil na tri dni zavora, spozna Ančko. Ona v zaporu umrje; za pogrebom gre samo skesani zapeljivec Pavle.

Sodbje razpravljalcev o *Jari gospodi* gredo na dva neenakomerna konca. Večji del sodb razume roman kot neprizanesljivo kritiko slovenskega meščanstva oziroma podeželske inteligence. Šlo naj bi za "podobo zelo povprečne trške gospode", "notranjo podobo našega malomeščanstva", ki je duhovno in moralno nagnito, živeče v duševnem brezdelju, plitkosti in duševni lenobi. Trška gospoda naj bi ne kazala smisla za resnične človeške vrednote, značili naj bi jo površnost in lahkomišelnost v erotičnih zadevah. Bralec iz *Jare gospode* res veliko izve o uradniškem vsakdanu in o samskem življenju slovenske gospode, ki se zazdi ob podatku, da je imel adjunkt Pavel vse svoje reči v enem samem kovčku, z današnjega stališča precej turobno, če pa presojamo reči v njihovi zgodovinski dimenziji, niti ne več tako zelo mizerno: od vse gospode v trgu imajo le štirje svoje hiše (gostilničar, trgovca in od uradnikov samo notar), vsi ostali živijo v najetih prostorih. Kakšne vrednote ima ta srenja, se pokaže na prvih straneh povesti, ko se gospoda razgovori o prišleku. Zanima jo, ali je oženjen, ali je pevec, kakšnega političnega prepričanja in kakšnega socialnega porekla je. Nenehno poudarjanje socialne razsežnosti Kersnikove povesti je povezano z začaranim kroženjem literarne zgodovine okrog pojmov realizem in romantika, pri čemer je socialna tematika dokaz avtorjevega realizma. Nekoliko pretirano povzeto – literarno zgodovino zanima v prvi vrsti, ali je avtor še romantik ali je že realist. Je že res, da je Celestinov realistični manifest leta 1883 močno vplival na Kersnika, vendar bi hudo pretiravali, če bi trdili, da je Kersnik pisal prozo v glavnem zato, da bi z njo uveljavljal realizem. Nasprotno, po realističnih postopkih je posegal zato, ker je z njimi hotel uveljaviti svojo prozo.

Nekateri bolj radikalni literarni zgodovinarji so bili celo prepričani, da Kersnik ni bil dovolj kritičen do meščanstva in da mu je bil preveč prizanesljiv. Njihovemu opažanju dajem prav: Kersnik nad meščanstvom v splošnem ni zaskrbljen in sam v pismih priznava, kako dobro se počuti kot meščan. Literarnozgodovinskimi frazami, da *Jara gospoda* "neprizanesljivo", "brez slehernega opleševanja" opisuje podeželsko meščanstvo, ki je "pogreznjeno v banalnost gostilniških in provincialnih zabav", "brez idealov", "brez volje do duhovnega življenja", in da je atmosfera v njej siva, trpka, mučna, dolgočasna, moreča in zatohla, skratka ni mogoče nerezervirano zaupati. Tržani se znajo kar dobro razvedriti in zabavati in jim ni prav nič hudega. Turobne protimeščanske izjave v slovenski literarni zgodovini so posledica kritičnorealističnih estetskih standardov in od tridesetih let dalje socialnorealistične doktrine. Do tržanov je Kersnik res včasih ironičen, vendar samo do tistih v stranskih vlogah, nikakor pa ne do glavnih oseb.

Manjši del razlag poudarja ljubezensko dogajalno ogrodje povesti *Jara gospoda* in se ali posveča trojici moških glavnih oseb ali pa postavlja v središče žensko osebo, Kračevo Ančko. Zanje je to povest o neuspelem poskusu socialnega vzpona kmečkega dekleta, ki je postala tragična žrtev tedanje družbe. Opozarjajo tudi na Kersnikovo zgledovanje pri nemškem zabavnem salonskem romanu. Povsod dogajanje zapleta in razpleta neuresničena ljubezen, čeprav sta junakom na jeziku narod in narodni interes. Tudi v *Jari gospodi* je na površju "nenavadna erotična zgodba in vprašanja o morali, ki se iz nje zastavljajo". Seveda ljubezenska zgodba ni enoplastna in enoumna. *Jara gospoda* je lahko zgodba o nepremišljeni ženitvi, lahko je zgodba o nemožnosti zakona med socialno različnima partnerjema, beremo jo lahko tudi kot zgodbo o ženinem prešuštvu, zgodbo o propadlem zakonu ali kot zgodbo o usodnem ljubezenskem rivalstvu.

Katera od naštetih razlag je pomembnejša? Je prišlo do usodne napake že pri ženitvi dveh, ki socialno ne sodita skupaj, to je natakariče in sodnika? Dogodek je moral biti, kot piše literarni zgodovinar, "za miselnost tistega časa v resnici presenetljiv". Po drugi strani meščanska družba ta sicer presenetljiv dogodek tolerira in je v tem neprimerno bolj odprta kot kmetstvo in plemstvo, torej odločitev za poroko med socialno različnima ljubimcema še ne bi smela biti usodna. Povrhu je Ančka bistra in priučljiva meščanski etiketi. Vendar – do prvih prepirov med zakoncema pride prav zaradi njenega "neprimerne" obnašanja v družbi. Socialnoslojska nesoglasja med zakoncema torej nikakor niso brez pomena za razplet zgodbe.

Glavni osebi sta adjunkt (danes takega poklica menda ni več, včasih so ga prevajali z besedo pristav, ki je pomenila pomožnega uradnika na sodišču) Pavel in sodnik Andrej Vrbanov s po dvesto omembami – za nekaj malega vodi sodnik. Razmerje potrjuje domnevo, da je po zgodbeni plati to povest o rivalstvu, kar je zapisal že kritik leta 1893. Naslednja oseba, ki nastopa dvakrat manj pogosto kot prejšnja dva, je notar Valentin ali Tinče, in že smemo motiv dveh prijateljev razširiti v ponovljivo konstelacijo treh sošolcev, prijateljev, bratov,

poznano na primer že iz *Deteljice ali življenja treh kranjskih bratov, francoskih soldatov* (1863) Janeza Ciglerja in *Pobratimov* (1889) Josipa Vošnjaka. Od tod čisto sprejemljiv učbeniški povzetek, da je *Jara gospoda* zgodba o treh obražencih.

Šele na četrtem mestu po pogostnosti pojavljanja je točajka Ančka, ki jo je prenekateri učeni bralec popisoval, kot da bi šlo za glavno osebo, češ da je to zgodba o Ančki, ki se socialno dvigne s poroko, pa zaradi zakonoloma spet pade na socialno dno, oziroma zgodba o dekletu, ki se "zdolgočaseni gospodje tako dolgo poigravajo z njo", da jo pritirajo do prav nesrečnega konca. Ančka je premalo prisotna, da bi *Jaro gospodo* mogli povzeti kot zgodbo o socialnem vzponu in padcu uboge natararice. Interpretacijske zadrege v zvezi z žensko glavno osebo nekoliko spominjajo na one v prešuštni *Gospe Bovary* (1857) Gustava Flauberta. Ali gre za nadpovprečno glavno osebo, dvignjeno v vseh pogledih nad družbo, ki jo ugonobijo zadušne provincialne razmere, ali gre raje za junakinjo, ki je tragična zato, ker pozabi, da svet ni samo iz ljubezenske omame? Ema Bovary se v svojem okolju odlikuje s presežkom življenjske energije in ljubezenskega čustva, pa še to čustvo ima zelo banalen razlog: brezdolje in zdolgočasenost. Kračeva Ančka je izjemna le zaradi svoje mladosti, lepote in nekakšne nemeščanske naturnosti; o Ančkinih čustvih ne izvemo nič – prav močno v svojega moža zaljubljena ne more biti ali pa tega ne zna pokazati in povedati, torej bo bolj držala druga domneva.

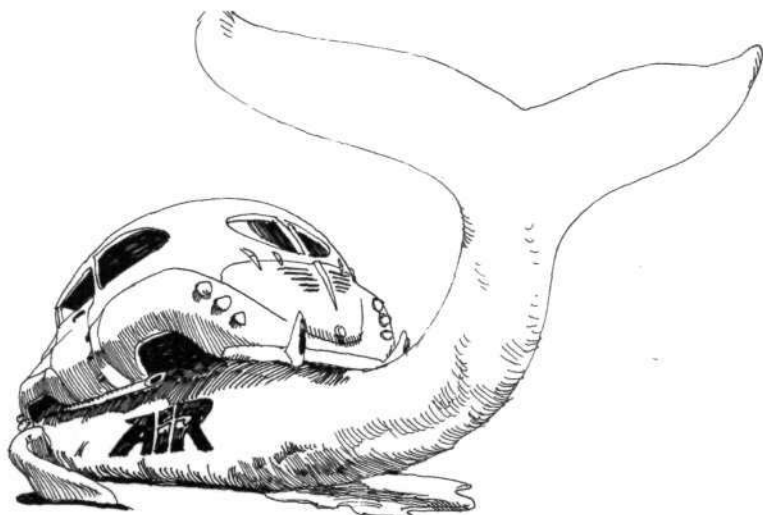
V socialnem pogledu je bil Kersnik med slovenskimi pripovedniki izjema, saj je bil za razliko od kolegov, katerih starši so bili kmetje, meščanskega oziroma meščansko-plemskega izvora. Hvalili so ga zaradi gladkosti meščanske družabne konverzacije, ki je njegovi kolegi kmečkega izvora niso tako večje obvladovali, zaradi karakterizacije ženstva, pri čemer je bil po mnenju sodobnikov očitno spretnejši od okornega Jurčiča ("Kersnik se zna kaj ljubeznivo in graciozno sukati z ženskim spolom, tudi po parketih!") in zaradi živih opisov družabnih prireditev. Vsaj kar se žensk tiče, smo danes lahko nekoliko strožji: ženske pri Kersniku nimajo glavnih vlog in če sodimo po Ančki, se tudi ni ravno dosti poglobljal v njihovo psiho.

Katolikom v *Jari gospodi* nista bila vseh liberalizem in površnost v obnašanju oseb. Očitni so ji, kakor vsemu liberalskemu leposlovju, da jo zanima samo "ljubavna zgodba" ali pa "kaka prešuštna afera". Kersniku naj bi manjkala "globina svetovnega naziranja" in "etična perspektiva". Ivan Grafenauer mu je na primer odrekal relevantnost v socialnem in moralnem smislu, ali z drugimi besedami: Kersnik ni koristen ne slovenstvu, ne meščanstvu, ne posamezniku v njegovih vsakdanjih življenjskih dilemah.

Ne da bi se nam bilo treba strinjati z nazorsko ekskluzivnim zanikanjem Kersnikovega pisanja – priznati je vendar treba, da je bilo kritikovo opažanje v nekem pogledu natančno. Kaj pa je svetovno romanopisje, in z njim vred slovensko, drugega kot neskončen niz ljubezenskih zgodb in prešuštnih afer? Nesrečnih, žalostnih, veselih, poučnih, sentimentalnih, zabavnih. Slovenski

prozi so se v devetnajstem stoletju ponujale seveda tudi drugačne zgodbe, denimo tista o prevzemu domačije v kmečki povesti ali tista o nacionalni zmagi v zgodovinski povesti, pa še v teh je ljubezenska zgodba skorajda neizogibna. Ljubezenske zgodbe Kersnikovih pripovedi so bile ukrojene po vzorcu nemških družabnih romanov, objavljenih v reviji *Gartenlaube* in v drugih družinskih časopisih, ki so prihajali na Kersnikov dom; ponavljajoči se motiv zavržene ljubezni in pozabljene tuje neveste (ta je kar dvakrat iz Porenja) pa daje misliti tudi na avtobiografske pobude.

Kaj ni preveč pozitivistično in konservativno omenjati pisateljevo življenje v zvezi z njegovo literaturo? Saj so nas vendar učili, da ne smemo enačiti avtorjeve osebe z osebo pripovedovalca, kaj šele s kako osebo v literarnem delu. Naj zveni še tako nesodobno, a izreči je vendarle treba: naratološka zahteva po razlikovanju med avtorjem in pripovedovalcem ne najde podpore v recepcijskem pristopu h književnosti. Povprečni bralec, to je tisti, ki z nakupom in izposajo knjig omogoča eksistenco literature, je tradicionalno črpal velik del svojih bralskih doživetij prav iz informacij o avtorjevem življenju. Podobno velja tudi za druge umetnostne veje; kako bi si sicer pojasnili veliko število umetniških biografij v romaneskni in filmski obliki? Celo uradna literarna zgodovina je, ob vsem dolžnem spoštovanju do teoretskih konstruktov, ki so se skušali omejevati zgolj na besedilo in izločiti iz kroga pozornosti vse ostalo – zgodovino, politiko

in tudi avtorjevo osebo, ves čas vztrajala in še vztraja pri avtorju kot svojem osnovnem kompozicijskem elementu. Zato bi si zakrivali oči pred resnico, če bi se odpovedali presoji besedil v razmerju do njihovih konkretnih avtorjev. V slovenskih razmerah so prizadevanja po ločitvi avtorjeve biografije od literarnozgodovinskih popisov izhajale iz različnih interesov, strahov in predsodkov. V veliko primerih, vštevši Prešerna in Cankarja, jih je potrjevala vzgojna neuporabnost avtorskih biografij: popivanje, nezakonski otroci in tako naprej. V časih političnega vmešavanja v literaturo je bilo ločevanje avtorja in pripovedovalca koristno zato, da avtorjev ne bi kazensko preganjali: avtor naj bi namreč ne bil odgovoren za izjave svojih oseb in svojega pripovedovalca. Nedavni sodni postopki v zvezi z avtorjevo odgovornostjo do realnih oseb, ki jih je vzel za predlogo svojim literarnim likom, pričajo o tem, da literatura v vsakdanjem življenju funkcionira čisto drugače, kot uči literarna teorija.

O literarnih rečeh si je v letih 1889 do 1891 Kersnik veliko dopisoval z mlado tržaško pisateljico Marico Nadlišek, kasneje poročeno Bartol (1867–1940), bodočo materjo pisatelja Vladimirja Bartola. Bila je to ljubezenska korespondenca, ki jo je pisatelj skrival pred ženo in svetom. Kersnik je bil tedaj, ko se je spoznal z nadebudno pisateljsko novinko, srečno poročen, živel je urejeno, udobno in zadovoljno življenje na domačem gradu na Brdu pri Lukovici kot samostojni cesarsko-kraljevi notar:

Glejte mene! Jaz živim, kakor kralj! Neodvisen sem, dela imam toliko, kolikor ga sam hočem, nobenega gospodarja ali zapovednika nad soboj, dom prijetno in srečno družbinsko življenje, in zabave kolikor hočem: iz moje graščine se mi odpira krasen razgled na tri strani, in vsa širna mengiška ravan leži pod meno; in če hočem biti doma, pa hodim na lov, ali pa jašem ali se vozim okolo; od Ljubljane sem ravno prav oddaljen, da sem prost tistih vsakdanjih mestnih umazanosti. Ali nisem srečen? Vrh vsega sem zdrav, in kadar dobim veselo tovaršijo, naredim kakor Preširen: s prijatli praznimo bokale!

Zaljubljenca sta se prvič srečala šele po enem letu strastnega dopisovanja. Strasti je bilo res več na strani lepe mlade dame, ki je bila učiteljica pri Sv. Ivanu, vendar tudi sedemintridesetletni Kersnik nikakor ni bil hladen pisemski ljubimec. Do usodnega razpleta se razmerje ni razvilo. Platonična ljubimca sta preživela nekaj prvih skupnih omamnih ur sredi družbe na Bledu, čez daljši čas je potem Marica skupaj z učiteljsko kolegico obiskala Kersnikove na domačem gradu in bila vzhičena nad njihovo prijaznostjo, pisatelj jo je obiskal v Kamniku, kjer je letovala, in enkrat kasneje na domu njenih staršev, to pa je, po korespondenci sodeč, tudi vse – menda niti do objema in poljuba ni prišlo: prepovedane reči so se dogajale le skozi besede v pismih. Pisemska grešnika sta se primerjala z osebami svojih pripovedi in oblikovala njihova razmerja z mislijo na svojo lastno ljubezensko usodo. Zgodbe Marice Nadlišekove so bile nasploh močno avtobiografske, prepozno se je spomnila celo prikriti pravo ime

svojega trenutnega častilca v eni izmed njih. Najbolj naj bi na njeno zvezo s Kersnikom namigovala povest *Iz življenja mlade umetnice* (Ljubljanski zvon 1890). Povestica govori o nesrečni ljubezni med mlado pianistko in profesorjem, poročenim z bolno ženo (v tem času je Kersnik pisal Marici o hudi bolezni svoje žene). Dekle se zave brezupnosti svojega čustva in se poroči s trgovcem, na poročni dan pa izve, da je njenemu nesojenemu ljubimcu prav tedaj umrla žena. Nadliškova je skozi literarno podobo presodila neperspektivnost svojega razmerja s Kersnikom in ta je menda zato pohvalil "nekov blagodejen realizem [ki] veje v ti noveli, kakor ga pri ženskih pisateljicah nismo vajeni".

Med Kersnikovimi besedili je nastajal pod vplivom doživetij z Marico vsaj *Rošlin in Vrjanko* ("Vprašali ste me, sem li 'Rošlina' (zadnjega) napisal še le po 8. avgustu? Da – veliko večino! Kajti hotel sem nekaj iz onega našega potovanja vpisati vanj, in zato sem nekoliko že napisanega spremenil."), marsikatero podrobnost v medsebojnih odnosih pa sta ljubimca prilikovala tudi scenam v Kersnikovem romanu *Cyclamen*: "Takov, prav takov sem kakor dr. Hrast početkom II. poglavja v 'Cyclamenu'. Vam li smem to pisati? Ne, gotovo ne, toda moram! Danes in nikoli več!"

Seveda prihaja pri takih identifikacijah med avtorjem in njegovimi liki do napak in zamenjav (Kersnik se na primer ni strinjal z Maričino domnevo, da je Pavel v *Rošlinu in Vrjanku* on sam), vendar to ne spreminja dejstva, da se literatura bere na osnovi takega paraleliziranja in da se celo iz takega interesa piše. Končno se opombe zbranih del slovenskih klasikov v velikem delu izčrpavajo prav v identifikaciji dejanskih predlog, modelov, iz katerih ali na podlagi katerih so nastajale literarne osebe.

Veste, jaz sedim skoro sleherni večer poleg te zlatolase Manice in pijem rujno vince [...] In ta Manica, – ime ji je sicer drugače, a vsak, ki jo pozna, ter ob enem bere 'Zvon', ji pravi: Manica, – torej ta Manica mi je jako všeč, posebno tedaj, kadar me tako lepo prosi, naj je nikar ne storim nesrečne – v povesti namreč.

Kot že rečeno, je Marica odkrila avtorja v Pavlu, o katerem piše Kersnik, da je "lehkomišeln, lehkoživ dolenjski graščak, kakor jih je mnogo mnogo tam doli. Malo delajo, mnogo hodijo na lov, pijo in jašejo, navadno so dobri ljudje, – a to je tudi vse!", saj ji vedno znova piše, kako strasten lovec da je tudi sam in kako len je po naturi:

Grozno sem len! [...] Dopoldne spim do 7 ali 1/2 10 – popoldne zopet eno ali celo poldrugo uro, – zvečer šele malo oživim, in potem vedno bolj, tem bliže pred ali čim dalje za mano je polunoč. Kaj delam? No – berem in pišem tedaj, ali pa kartam z mamo in ženo, ali pa, in to je gotovo vsak teden enkrat ali dvakrat, sedim pri – Vodétu poleg Manice, in tam pojemo in pijemo, da nas – navadno smo štirje ali pa pet – vse družega dné grla in glave bolé!

Kersniku nekaj samovšečnosti ni mogoče odreči: poleg lova se je mladi učiteljci hvalil tudi z drsanjem, smučanjem in s svojimi javnimi funkcijami. Da se je moral za vitek stas že povezovati s trebušnim pasom (*Bauchbinde*), tega ji seveda ni posebej razlagal.

Pri *Jari gospodi* je bila vez med modeli in njihovo literarno podobo celo tako močna, da je "to dejstvo vzbudilo med prizadetimi mnogo hude krvi". Uredniki Kersnikovih zbranih del so si edini v domnevi, "da je notar Valentin Kersnik sam, čeprav nikakor ne moremo trditi, da bi bil podal v tem liku svoj duševni avtoportret". Bodi zgledov za vnos avtobiografskega v roman in povest dovolj; na njihovi podlagi smemo domnevati, da je Kersnikova ljubezen do Marice Nadliškove pomenljivo sooblikovala besedila drugega ustvarjalnega obdobja, torej tudi povest *Jara gospoda*, ki je nastala potem, ko je prenehalo njuno dopisovanje. Kopije realnega razmerja seveda ni mogoče pričakovati: notar Valentin, avtorjev alter ego, je v povesti srečno poročen in nima ljubezenskih skušnjav. Tudi glavna ženska oseba, natakara Ančka, ne more biti nikakršna podoba Marice Nadlišek; edino, kar ju povezuje, je neprimernost ljubezenskih čustev, pa še pri tem je Ančka precej bolj pasivna od Marice. Če že kdo spominja na Marico, potem je to učiteljica Julka, stara nesojena ljubezen obeh glavnih oseb v povesti, rivalov adjunkta Pavla in sodnika Andreja Vrbanaja. Nobene usodne vloge v fabuli nima, čeprav sta ji posvečeni dve obširni uvodni poglavji in jo napravljata za peto najpogostejše omenjano osebo, zato jo je najustrezneje razumeti kot Kersnikov poklon Marici. Julka ima sicer vlogo v mladostni ljubezenski izkušnji povestnih junakov, medtem ko se je Marica zgodila Kersniku v zrelih letih, vendar je celo tu zveza: Kersnik je Marici zaupal, da mu je ona ponovitev prve ljubezni izpred sedemnajstih let. In še nekaj je pomenljivo: med vsemi stranskimi osebami je Julka edina, ki je pripovedovalec ne ironizira. Če prav pomislimo – Julka je poleg notarjeve žene, ki pa ima prav minimalno vlogo, edina pozitivna oseba povesti. Kljub mladostnemu ljubezenskemu razočaranju je uravnotežena, samostojna, samozavestna, celo lepoto je ohranila. Nesrečni literarni zakon med sodnikom in natakaro, priličen pisateljevemu življenju, je torej lahko metaforično opravičilo Marici Nadliškovi in njenim čustvom: kako naj bo srečen zakon med dvema, ki se spuščata v nekonvencionalno zvezo, če ni dovolj močnega čustva na obeh straneh, ki bi premagalo socialne ovire!

Jara gospoda je pripoved o splošno človeških rečeh, o tem, kako šibka je ljubezen, ki se rodi iz zavisti ob sreči drugih ali iz dolgočasje, o sebičnosti in družbenih predsodkih, o tem, kako se ljubezen polagoma utruja in zamre. Res so nosilci teh lastnosti meščani, vendar: ali so Kersnikovi kmetje kaj boljši, kaj plemenitejši?

Ena izmed sodobnih definicij leposlovja je, da je to prostor, v katerem se oblikujejo alternativni odgovori na življenjska vprašanja. V popreprošeni interpretaciji te definicije je pripovedno besedilo model sveta z napako in z zgodbo, ki predlaga, kako to napako odpraviti. Večina trivialnih besedil se da prav

elegantno razložiti s pomočjo tega modela. Drugače je z *Jaro gospodo*. Da je to svet z napako, o tem ni dvoma, kaj pa rešitve? Kersnik ne ponuja nobenega recepta, nobenega nasveta; svet, ki nam ga zapušča na zadnji strani povesti, je še bolj iz tira, kot je bil na njenem začetku. Od konfliktov in njihovih razrešitev nima koristi prav nobena od strani. Moralne poučne note na koncu seveda ni mogoče spregledati; sam avtor je v pismu Franu Zbašniku zapisal, da je povest "tendenciozna". Uporabil je motiv naključnega srečanja po desetih letih, da bi soočil glavnega krivca s svojo umirajočo žrtvijo. Grešnik je vidno pretresen in gre edini za pogrebom. Pomeni to, da Kersnik zaupa v moralne regenerativne sposobnosti slovenskega meščanstva? Zgodba je torej negativni eksempl, ki naj svari bralca in bralko pred podobnim destruktivnim obnašanjem. Poučna zaključna scena nas utrjuje v prepričanju, da je njegova osnovna tema moralna dimenzija ljubezni. O čem se že pogovarjata adjunkt Pavel in notar Tine v zgodnjih jutranjih urah, vračajoč se iz gostilne proti domu? O idealni ženski, o tistem pravem ženstvu, "katerega iščemo tako zaman", o čisti ljubezni brez egoizma, skratka o tem, kako biti srečen. Temu pozitivnemu cilju naj bi bila po realistični doktrini podrejena tudi literatura. K splošni človeški sreči prispeva najlažje tako, da opozarja na napake v družbi in tako ozavešča bralca ter v njem oblikuje željo po spremembi razmer. Kersnikova *Jara gospoda* počne to na še danes simpatičen način.

